

ردیف

لطفا پاسخ سوالات را روی همین برگ بنویسید

بارم

با توجه به بیت «شکر ایزد که به اقبال کُله‌گوشهٔ گل / نخوت باد دی و شوکت خار آخر شد» به سؤالات پاسخ دهید.
الف) پایه‌های آوایی اول و چهارم مصراع دوم بیت بالا را تقطیع و نشانه‌های هجایی آنها را در جدول قرار دهید و وزن کامل بیت را بنویسید.

پایه‌های آوایی				
نشانه هجایی				
وزن				

ب) دو اختیار وزنی در مصراع دو ذکر کنید.

سوالات امتحانات نهایی متوسطه-دوازدهم-خردادماه ۱۴۰۳

پایه‌های آوایی	نخ و ت با			خر شد
نشانه هجایی	- - U -			- - [U U] -
وزن	فاعلاتن (فعلاتن)	فعلاتن	فعلاتن	فع لن (فعلن)

پاسخ: ۱

الف) هر خانه جدول

ب) آوردن فاعلاتن به جای فعلاتن در رکن اول

ابدال (در هجای ماقبل آخر مصراع دوم / یا رکن آخر مصراع دوم)

نوع اختیار زبانی و اختیار وزنی بیت زیر را مشخص کنید. این اختیارات در کدام یک از پایه‌های آوایی قرار گرفته‌اند؟
«من که هر آنچه داشتم، اول ره گذاشتم / حال برای چون تویی اگر که لایقم بگو»

سوالات امتحانات نهایی متوسطه-دوازدهم-خردادماه ۱۴۰۳

پاسخ: ۱ امکان حذف همزه (قلب)

در پایه آوایی یا رکن اول مصراع اول (هر آن = ه ران)

در پایه آوایی یا رکن سوم مصراع دوم یا رکن هفتم (ا گر ک لا: مفاعلن مفتعلن)

با توجه به بیت زیر به پرسش‌ها پاسخ دهید.
«دلم شکسته‌تر از شیشه‌های شهر شماس / شکسته باد کسی کاین چنین مان می‌خواست»
الف) نشانه‌های هجایی مصراع دو بیت را بنویسید.
ب) کاربرد کدام اختیارات شاعری «وزنی» در مصراع دوم، مشهود است؟ (ذکر دو مورد مدّ نظر است).

سوالات امتحانات نهایی متوسطه-دوازدهم-دی ماه ۱۴۰۲

پاسخ: ۱ الف) ۱ (ص ۸۷)

نشانه‌های هجایی	- U - U	- - U U	- U - U	- -
-----------------	---------	---------	---------	-----

ب) ابدال (ص ۸۷) - بلند بودن هجای پایان مصراع (ص ۸۳)

۴	<p>مشخص کنید کدامیک از گزاره‌های زیر، دربارهٔ اختیارات شاعری زبانی و کدام دربارهٔ اختیارات شاعری وزنی صادق است.</p> <p>الف) آوردن «فاعلاتن» به جای «فعلاتن» در رکن اول مصراع.</p> <p>ب) بلند به حساب آوردن «و» عطف یا ربط و مصوت‌های کوتاه پایان کلمه.</p> <p>سوالات امتحانات نهایی متوسطه-دوازدهم-دی ماه ۱۴۰۲</p> <p>پاسخ: ۱ الف) وزنی (ص ۸۴) ب) زبانی (ص ۵۰)</p>
۵	<p>جاهای خالی را کامل کنید.</p> <p>کاربرد قابلیت وزنی «قلب» بسیار کم است و تنها در وزن‌های ..... و ..... رخ می‌دهد.</p> <p>سوالات امتحانات نهایی متوسطه-دوازدهم-شهریورماه ۱۴۰۲</p> <p>پاسخ: ۱ مفتعلن یا - UU - / و مفاعِلن یا U - U - (درس ۸ ص ۸۶)</p>
۶	<p>شاعر در کدام رکن از مصراع‌های بیت زیر از اختیار شاعری وزنی «ابدال» استفاده کرده است؟</p> <p>«خسروان قبله حاجات جهانند ولی / سبیش بندگی حضرت درویشان است»</p> <p>سوالات امتحانات نهایی متوسطه-دوازدهم-شهریورماه ۱۴۰۲</p> <p>پاسخ: ۱ در رکن آخر مصراع اول یا (د و لِی) UU - آمده که در رکن آخر مصراع دوم به (شا نَسْت) - - تبدیل شده است. (درس ۸ ص ۸۵)</p>
۷	<p>در کدام بیت، اختیار وزنی «آوردن فاعلاتن به جای فعلاتن» به کار رفته است؟</p> <p>الف) یاد باد آن‌که ز ما وقت سفر یاد نکرد / به وداعی دل غم‌دیده ما شاد نکرد</p> <p>ب) یوسف گم‌گشته باز آید به کنعان غم مخور / کلبه احزان شود روزی گلستان غم مخور</p> <p>سوالات امتحانات نهایی متوسطه-دوازدهم-شهریورماه ۱۴۰۲</p> <p>پاسخ: ۱ گزینه الف (درس ۸ ص ۸۴)</p>
۸	<p>با درنظر گرفتن بیت زیر به سؤالات پاسخ دهید:</p> <p>«همین حکایت، روزی به دوستان برسد / که سعدی از پی جانان برفت و جان انداخت»</p> <p>الف) مصرع دوم را تقطیع هجایی کنید.</p> <p>ب) در آخرین هجای بیت، کدام نوع اختیار شاعری به کار رفته است؟</p> <p>پ) اختیار شاعری وزنی مشترک هر دو مصراع را بنویسید.</p> <p>سوالات امتحانات نهایی متوسطه-دوازدهم-شهریورماه ۱۴۰۲</p> <p>پاسخ: ۱ الف) ک / سَع / د / یَز / پ / ی / جا / نان / ب / رَف / ت / جا / نَن / داخت (درس ۸)</p> <p>ب) بلند بودن هجای پایانی مصراع یا اختیار شاعری وزنی (درس ۸ ص ۸۳)</p> <p>پ) ابدال (درس ۸ ص ۸۴)</p>
۹	<p>با توجه به بیت زیر، به پرسش‌ها پاسخ دهید.</p> <p>«مرا بسود و فرو ریخت هر چه دندان بود / نبود دندان لابل چراغ تابان بود»</p> <p>الف) وزن بیت را بنویسید.</p> <p>ب) در رکن دوم مصراع دوم، کدام اختیار وزنی به کار رفته است؟</p> <p>سوالات امتحانات نهایی متوسطه-دوازدهم-خردادماه ۱۴۰۲</p> <p>پاسخ: ۱ الف) مفاعِلن فعلاتن مفاعِلن فعلن (ص ۹۳) ب) ابدال (ص ۸۵)</p>

با توجه به بیت زیر به پرسش‌ها پاسخ دهید.
 «من ندانم به نگاه تو چه رازی است نهان / که من آن راز توان دیدن و گفتن نتوان»
 الف) بیت را تقطیع هجایی کنید.
 ب) نشانه‌های هجایی آن را بگذارید.
 ج) وزن بیت را بنویسید.
 د) یک اختیار «وزنی» مشخص کنید.

سوالات امتحانات نهایی متوسطه-دوازدهم-دی ماه ۱۴۰۱

الف) تقطیع هجایی مصراع اول	من نَ دا نم	بِ نِ گا و	ثَ چ را زی	ست نَ هان
ب) نشانه‌های هجایی مصراع اول	— — — — —	— — — — —	— — — — —	— — — — —
الف) تقطیع هجایی مصراع دوم	کِ م نان را	ز تَ وان دی	دَ نَ گف تن	نَ تَ وان
ب) نشانه‌های هجایی مصراع دوم	— — — — —	— — — — —	— — — — —	— — — — —
ج) وزن بیت	فعلاتن	فعلاتن	فعلاتن	فععلن

پاسخ: ۱

د) اختیار وزنی آوردن فاعلاتن به جای فعلاتن در مصراع اول

در بیت زیر یک «اختیار وزنی» بیابید و نوع آن را بنویسید.
 «دلم شکسته‌تر از شیشه‌های شهر شماست / شکسته باد کسی کاین چنینمان می‌خواست»

سوالات امتحانات نهایی متوسطه-دوازدهم-دی ماه ۱۴۰۱

پاسخ: ۱
 ۱) ابدال در رکن پایانی مصراع دوم (می‌خواست) / ۲) هجای بلند پایانی در هر دو مصراع (ماست، خواست) (ص ۸۷) (ذکر یک مورد کافی است)

با توجه به بیت «یار با ماست چه حاجت که زیادت طلبیم / دولت صحبت آن مونس جان ما را بس» به پرسش‌ها پاسخ دهید.
 الف) بیت را تقطیع هجایی کنید.
 ب) نشانه‌های هجایی آن را بگذارید.
 ج) وزن بیت چیست؟
 د) یک اختیار «وزنی» این بیت را بنویسید.

سوالات امتحانات نهایی متوسطه-دوازدهم-خردادماه ۱۴۰۱

الف) تقطیع هجایی	یا	ر	با	ما	ست	چ	حا	جَت	کِ	زِ	یا	دَت	ط	لَ	بیم
ب) نشانه‌های هجایی	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
الف) تقطیع هجایی	دو	لَ	تِ	صُح	بِ	تِ	آن	مو	نِ	سِ	جان	ما	را	بَس	
ب) نشانه‌های هجایی	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—

پاسخ: ۱

الف) تقطیع هجایی

ب) نشانه‌های هجایی

ج) فعلاتن (فاعلاتن) فعلاتن فعلن (فععلن)

د) هجای پایان مصراع بلند است یا ابدال یا آوردن فاعلاتن به جای فعلاتن اول مصراع (ص ۸۷)

۱۳

در بیت «هَمَّت طلب از باطن پیران سحرخیز / زیرا که یکی را ز دو عالم طلبیدند» کدام اختیار شاعری به کار نرفته است؟

الف) تغییر کَمِّیت مصوَّت

ب) حذف همزه

ج) بلند بودن هجای پایان مصراع

سوالات امتحانات نهایی متوسطه-دوازدهم-خردادماه ۱۴۰۱

پاسخ: ۱ الف یا تغییر کَمِّیت مصوَّت (ص ۲۸ و ۵۰ و ۸۵)

۱۴

برای هریک از ابیات زیر، یکی از وزن‌های داخل کمانک را انتخاب کنید.

(همسان دولختی - ناهمسان)

الف) تو با خدای خود انداز کار و دل خوش دار / که رحم اگر نکند مدّعی خدا بکند

ب) من به زبان اشک خود می‌دهمت سلام و تو / بر سر آتش دلم همچو زبانه می‌روی

سوالات امتحانات نهایی متوسطه-دوازدهم-خردادماه ۱۴۰۱

ب) همسان دولختی (ص ۸۷)

پاسخ: ۱ الف) ناهمسان

با توجه به بیت «تو با خدای خود انداز کار و دل خوش دار / که رحم اگر نکند مدّعی، خدا بکند» به پرسش‌ها پاسخ دهید:

الف) بیت را تقطیع هجایی کنید.

ب) نشانه‌های هجایی آن را بگذارید.

ج) وزن این بیت را بنویسید.

د) یک اختیار «وزنی» این بیت را بنویسید.

سوالات امتحانات نهایی متوسطه-دوازدهم-شهریورماه ۱۴۰۱

ت	ث	با	خ	دا	ی	خ	دن	دا	ز	کا	ر	دل	خُش	دار
و	و	و	و	و	و	و	و	و	و	و	و	و	و	و
ی	رَح	م	گَر	ن	کُ	نَد	مَد	دَ	عِی	خُ	دا	بِ	کُ	نَد
و	و	و	و	و	و	و	و	و	و	و	و	و	و	و

پاسخ: ۱

۱۵

الف) تقطیع هجایی

ب) نشانه‌های هجایی

ج) مفاعِلن فعلاَتین مفاعِلن فَعْلَن (فع لن)

د) ۱- اختیار وزنی ابدال در کاربرد یک هجای بلند (خُش) به جای دو هجای کوتاه (ب ک) در رکن پایانی

(فعلن = فع لن) ۲- اختیار وزنی تبدیل هجای کشیده پایان مصراع به یک هجای بلند. (ذکر یک مورد

کافی است) (ص ۸۷)

سوالات امتحانات نهایی متوسطه-دوازدهم-شهریورماه ۱۴۰۱

پاسخ: ۱ هجای کشیده در پایان مصراع، تبدیل به هجای بلند می‌شود. (ص ۸۵)

۱۶

در رکن آخر مصراع «چو بشنوی سخن اهل دل، مگو که خطاست» کدام اختیار «وزنی» به کار رفته است؟

با توجه به بیت «می‌کوش به هر ورق که خوانی / کان دانش را تمام دانی» به پرسش‌ها پاسخ دهید.
 الف) بیت را تقطیع هجایی کنید.
 ب) نشانه‌های هجایی آن را بگذارید.
 ج) کدام اختیار وزنی در بیت به کار رفته است؟
 د) وزن بیت چیست؟

سوالات امتحانات نهایی متوسطه-دوازدهم-دی ماه ۱۴۰۰

نی	خا	ک	زق	و	هر	ش ب	کو	می	الف) تقطیع هجایی
-	-	U	-	U	-	UU	-	-	ب) نشانه‌های هجایی
نی	دا	م	ما	ت	را	نش	دا	کان	الف) تقطیع هجایی
-	-	U	-	U	-	f	-	-	ب) نشانه‌های هجایی

پاسخ: ۱

۱۷

الف) تقطیع هجایی
 ب) نشانه‌های هجایی
 ج) ابدال
 د) مستفعل فاعلات فعلن یا مفعول مفاعله فعلن (ص)
 (۸۵)

در کدام بیت اختیار «وزنی» به کار رفته است؟
 الف) به صد جان ارزد آن رغبت که جانان / نخواهم گوید و خواهد به صد جان
 ب) سرو را مانی ولیکن سرو را رفتار نه / ماه را مانی ولیکن ماه را گفتار نیست
 ج) همه کارم ز خودکامی به بدنامی کشید آخر / نهان کی ماند آن رازی کز او سازند محفل‌ها

سوالات امتحانات نهایی متوسطه-دوازدهم-دی ماه ۱۴۰۰

پاسخ: ۱ ب) سرو را مانی ولیکن سرو را رفتار نه / ماه را مانی ولیکن ماه را گفتار نیست (ص ۸۳ و ۵۱ و ۵۰)

۱۸

بیت «چو بشنوی سخن اهل دل مگو که خطاست / سخن‌شناس نه ای جان من خطا این‌جاست» را:
 الف) تقطیع هجایی کنید
 ب) نشانه‌های هجایی آن را بگذارید.
 ج) وزن بیت را بنویسید.
 د) در رکن پایانی مصراع دوم، کدام اختیار شاعری وزنی، به کار رفته است؟

سوالات امتحانات نهایی متوسطه-دوازدهم-شهریورماه ۱۴۰۰

- UU		- - UU		
		- - UU		
فعلن	مفاعله	فاعلاتن	مفاعله	ج) وزن

پاسخ: ۱

۱۹

د) ابدال (ص ۸۵)

با توجه به بیت: «کیسه هنوز فربه است، با تو از آن قوی دلم / چاره چه خاقانی اگر، کیسه رسد به لاغری»
 الف) در چندمین رکن مصراع دوم به جای (- U - U) «مفاعله»، (- UU -) «مفعله» آمده است؟
 ب) نام این اختیار شاعری وزنی چیست؟

سوالات امتحانات نهایی متوسطه-دوازدهم-شهریورماه ۱۴۰۰

ب) قلب (ص ۸۶)

پاسخ: ۱ الف) دومین رکن

۲۰

بیت: «یاد باد آن که ز ما وقت سفر یاد نکرد / به وداعی دل غمدیده‌ی ما شاد نکرد» را در نظر بگیرید.
 الف) تقطیع هجایی کنید.
 ب) نشانه‌های هجایی آن را بگذارید.
 ج) وزن بیت را بنویسید.

سوالات امتحانات نهایی متوسطه-دوازدهم-خردادماه ۱۴۰۰

یا د با دان	کِ زِ ما وق	بِ سَ قَرِ یا	دَنْ کرد
- - U -	-- UU	- - UU	- UU
بِ وِ داعی	دِلِ عَمِ دی	دِیِ ما شا	دَنْ کرد
- - UU	-- UU	- - UU	- UU
فاعلاتن (فعلاتن)	فعلاتن	فعلاتن	فعَلن

پاسخ: ۱

۲۱

الف) تقطیع هجایی

ب) نشانه‌های هجایی

ج) وزن (فاعلاتن (فعلاتن، فعلاتن، فعَلن) (ص ۸۴)

در کدام رکن از بیت «چو بشنوی سخن اهل دل مگو که خطاست / سخن شناس نه‌ای جان من خطا این‌جاست»
 اختیار شاعری «ابدال» به کار رفته است؟

سوالات امتحانات نهایی متوسطه-دوازدهم-خردادماه ۱۴۰۰

پاسخ: ۱ رکن پایانی مصراع دوم (ص ۸۵)

۲۲

بلند بودن هجای پایانی مصراع، جزء اختیارات زبانی است یا وزنی؟

سوالات امتحانات نهایی متوسطه-چهارم دبیرستان-چهارم انسانی

پاسخ: ۱ وزنی (۰/۲۵)

۲۳

وزن ابیات زیر را بیابید و اگر اختیارات شاعری در آن‌ها وجود دارد، مشخص نمایید.
 الف) دلم شکسته‌تر از شیشه‌های شهر شماس / شکسته باد کسی کاین چنینمان می‌خواست (سهیل محمودی)
 ب) من ندانم به نگاه تو چه رازی است نهان / که من آن راز توان دیدن و گفتن نتوان (رعدی آذرخشی)

مسایل، تمرینات، فعالیتها و خودآزمایی های کتابهای درسی-پایه دوازدهم-علوم و فنون ادبی(۳)

پاسخ: ۱ الف)

د	لَم	شِ	گَس	تِ	تَ	رَز	شِ	شِ	هَ	یِ	شَه	رِ	شِ	مَاس
شِ	گَس	تِ	بَا	دِ	کِ	سِ	کِی	چِ	نِ	مَک	مِ	مِ	خَاس	-
U	-	U	-	U	U	-	-	U	-	U	-	U	-	-
مفاعِلن				فَعْلَاتن				مفاعِلن				فَعْلن		

۱- اختیار زبان حذف همزه در هجای هفتم مصراع نخست

۲- اختیار وزنی در تبدیل هجای کشیده ی پایان مصراع نخست به هجای بلند

۳- اختیار وزنی ابدال و تبدیل دو هجای کوتاه (رِ شُ) به یک هجای بلند (می) در رکن پایانی مصراع دوم
 (فعلن ← فعلن)

۴- اختیار وزنی در تبدیل هجای کشیده‌ی پایان مصراع دوم به هجای بلند
 (ب)

مَن	نَ	دَا	نَم	بِ	نِ	گَا	هَ	تَ	چَ	رَا	زِ	سَ	نَ	هَک
یِ	مَ	نَک	رَا	زِ	تَ	وَال	دِ	دَ	نَ	گُف	تَن	نَ	تَ	وَال
U	U	-	-	U	U	-	-	U	U	-	-	U	U	-
فَعْلَاتن				فَعْلَاتن				فَعْلَاتن				فَعْلن		

۱- اختیار وزنی آوردن «فاعلاتن» به جای «فعلاتن» در رکن نخست مصراع نخست

۲- اختیار زبانی بلند تلفظ کردن مصوت کوتاه پایان کلمه (کسره‌ی اضافه) در هجای هشتم مصراع
 نخست

۳- اختیار زبانی حذف همزه در هجای سوم مصراع دوم

وزن ابیات زیر را بیابید و اگر اختیارات شاعری در آن‌ها وجود دارد، مشخص نمایید.
 الف) دیگر دلم هوای سرودن نمی‌کند / تنها بهانه‌ی دل ما در گلو شکست (قیصر امین‌پور)
 ب) من به زبان اشک خود می‌دهمت سلام و تو / بر سر آتش دلم هم‌چو زبانه می‌روی (شفیعی کدکنی)

مسایل، تمرینات، فعالیتها و خودآزمایی های کتابهای درسی-پایه دوازدهم-علوم و فنون ادبی(۳)

پاسخ: ۱ الف)

دی	گر	د	لم	ه	وا	ی	س	رو	ذن	ن	می	ک	ند
تن	ها	ب	ها	ن	ی	د	ل	ما	در	گ	لو	ش	کست
-	-	U	-	U	-	U	U	-	-	U	-	U	-
مفعول				فاعلات				مفاعیل				فاعلن	

- ۱- اختیار زبانی بلند تلفظ کردن مصوت کوتاه (کسره‌ی اضافه) در هجای ششم مصراع دوم
  - ۲- اختیار وزنی در تبدیل هجای کشیده هجای پایانی مصراع دوم به هجای بلند
- پایه‌های آوایی بیت به صورت «مستفعلن مفاعل مستفعلن فعل» نیز قابل تفکیک است، اما در علم عروض، برای وزن نخست نام‌گذاری می‌شود.

ب)

من	ب	ز	با	ن	آش	ی	خد	می	د	ه	مت	س	لا	م	ت
بر	س	ر	آ	ت	ش	د	لم	هم	چ	ز	با	ن	می	ر	وی
-	U	U	-	U	-	U	-	-	U	U	-	U	-	U	-
مفتعلن				مفاعلن				مفتعلن				مفاعلن			

- ۱- اختیار وزنی در تبدیل هجای کوتاه پایانی مصراع نخست به هجای بلند
- ۲- اختیار زبانی بلند تلفظ کردن مصوت کوتاه (کسره‌ی اضافه) در هجای ششم مصراع دوم

پس از تقطیع هجایی ابیات زیر، اختیارات وزنی را تعیین کنید:
 الف) یار با ماست چه حاجت که زیادت طلبیم / دولت صحبت آن مونش جان ما را بس (حافظ)
 ب) خارکش پیری با دلق درشت / پشته‌ی خار همی برد به پشت (جامی)

مسایل، تمرینات، فعالیتها و خودآزمایی های کتابهای درسی-پایه دوازدهم-علوم و فنون ادبی(۳)

پاسخ: ۱ الف)

یا	ر	با	ما	ست	چ	حاجت	ی	ز	یا	دات	ط	ل	بیم
دو	ل	ت*	صح	ب	ت	ال	ن	س	جالت	ما	را	بس	-
-	U	-	-	U	U	-	U	U	-	-	U	U	-
فاعلاتن				فعلاتن				فعلاتن				فعلن	

- ۱- اختیار وزنی کاربرد فاعلاتن به جای فعلاتن در دو رکن نخست هر دو مصراع
- ۲- اختیار وزنی ابدال در آوردن یک هجای بلند (را) به جای دو هجای کوتاه (ط ل) در رکن پایانی مصراع دوم (فعلن ← فعلن)

۳- اختیار وزنی بلند بودن هجای کشیده‌ی پایان مصراع نخست (بیم - U ← -)

* در هجای سوم مصراع دوم، اختیار زبانی بلند تلفظ کردن مصوت کوتاه وجود دارد.
 ب)؟؟

پس از تقطیع هجایی ابیات زیر، اختیارات وزنی را تعیین کنید:
 الف) با که گویم به جهان، محرم کو؟ / چه خبر گویم با بی‌خبران؟ (مولوی)
 ب) به وفای دل من ناله برآرید چنانک / چنبر این فلک شعوده‌گر بگشایید (خاقانی)

مسایل، تمرینات، فعالیتها و خودآزمایی های کتابهای درسی-پایه دوازدهم-علوم و فنون ادبی(۳)

پاسخ: ۱ الف)

با	ک	گو	یم	ب	ج	ها	مح	رم	کو
چ	خ	بر	گو	یم		با	بی	ب	را
U	U	-	-	U	U	-	-	U	-
فَعْلَاتُنْ	فَعْلَاتُنْ	فَعْلَاتُنْ	فَعْلَاتُنْ	فَعْلَاتُنْ	فَعْلَاتُنْ	فَعْلَاتُنْ	فَعْلَاتُنْ	فَعْلَاتُنْ	فَعْلَاتُنْ

- ۱- اختیار وزنی «فاعلاتن» به جای «فعلاتن» در رکن اول مصراع نخست
- ۲- اختیار وزنی ابدال و آوردن یک هجای بلند (یم) به جای دو هجای کوتاه (ب ج) در رکن دوم مصراع دوم (فعلاتن ← مفعولن)
- ۳- اختیار وزنی ابدال و آوردن یک هجای بلند (رم) به جای دو هجای کوتاه (خ ب) در رکن آخر مصراع نخست (فعلن ← فعلن)

ب)

ب	و	فا	ی*	د	ل	من	نا	ل	ب	را*	ری	د	ج	نانک
چن	ب	ر*	این	ف	ل	ک*	شع	و	ذ	گر	بگ		شا	بید
U	U	-	-	U	U	-	-	U	U	-	-	U	U	-
فَعْلَاتُنْ	فَعْلَاتُنْ	فَعْلَاتُنْ	فَعْلَاتُنْ	فَعْلَاتُنْ	فَعْلَاتُنْ	فَعْلَاتُنْ	فَعْلَاتُنْ	فَعْلَاتُنْ	فَعْلَاتُنْ	فَعْلَاتُنْ	فَعْلَاتُنْ	فَعْلَاتُنْ	فَعْلَاتُنْ	فَعْلَاتُنْ

- ۱- اختیار وزنی تبدیل رکن فعلاتن به فاعلاتن در رکن نخست مصراع دوم
- ۲- اختیار وزنی ابدال در تبدیل دو هجای کوتاه (د ج) به یک هجای بلند (شا) در رکن پایانی مصراع دوم (فعلن ← فعلن)
- ۳- در هجاهای پایانی هر دو مصراع، هجای کشیده به هجای بلند تبدیل شده است.
- * در هجای چهارم مصراع نخست، اختیار زبانی تبدیل مصوّت کوتاه (کسره‌ی اضافه) به بلند وجود دارد.
- * در هجای یازدهم مصراع دوم، اختیار زبانی حذف همزه وجود دارد.
- * در هجاهای سوم و هفتم مصراع دوم، اختیار زبانی تبدیل مصوّت کوتاه به بلند (کسره‌ی اضافه) وجود دارد.

کلمات «که» (U) و «کشت» (U -) در کجای مصراع با کلمه‌ی «کش» (-) برابر است؟ این اختیار از کدام نوع است؟

مسایل، تمرینات، فعالیتها و خودآزمایی های کتابهای درسی-پایه دوازدهم-علوم و فنون ادبی(۳)

پاسخ: ۱ در هجای آخر هر مصراع و در پایان نیم‌مصراع اوزان دولختی از نوع دوری. این اختیار، وزنی و نام آن، بلند تلفظ کردن هجای پایانی است.

مسایل، تمرینات، فعالیتها و خودآزمایی های کتابهای درسی-پایه دوازدهم-علوم و فنون ادبی(۳)

پاسخ: ۱ اختیارات زبانی موجب تغییر در وزن نمی‌شود، اما اختیار وزنی امکان تغییراتی کوچک در وزن را فراهم می‌کند. اختیار زبانی قابلیت‌هایی در تلفظ برای شاعر فراهم می‌سازد، در حالی‌که اختیار وزنی به وزن و آهنگ و ترکیب پایه‌های آوایی شعر مربوط می‌شود.

پس از تقطیع هجایی ابیات زیر، اختیارات وزنی را تعیین کنید:
 الف) دست در دامن مولا زد در / که علی بگذر و از ما مگذر (شهریار)
 ب) تو با خدای خود انداز کار و دل خوش دار / که رحم اگر نکند مدعی خدا بکند (حافظ)
 پ) کیست که پیغم من به شهر شروان برد / یک سخن از من بدان مرد سخندان برد (جمال‌الدین عبدالرزاق)

مسایل، تمرینات، فعالیتها و خودآزمایی های کتابهای درسی-پایه دوازدهم-علوم و فنون ادبی(۳)

پاسخ: ۱ الف)

دَس	ت	دَر	دا	م	نِ	هُو	لا	زَد	دَر
ی	عَ	لِی	بَگ	دَ	رُ	عَز (از)	ما	م	گِی
U	U	-	-	U	U	-	-	U	-
فَعْلَاتْنِ	فَعْلَاتْنِ	فَعْلَاتْنِ	فَعْلَاتْنِ	فَعْلَاتْنِ	فَعْلَاتْنِ	فَعْلَاتْنِ	فَعْلَاتْنِ	فَعْلَاتْنِ	فَعْلَاتْنِ

- ۱- اختیار وزن در کاربرد «فعلاتن» به جای «فعلاتن»
- ۲- اختیار وزنی ابدال در کاربرد یک هجای بلند (زَد) به جای دو هجای کوتاه (مَ گِی) در رکن آخر (فعلن) ← فعلن

ب)

تُ	بَا	خُ	دَا	یِ	خُ	دَن*	دَا	ز	کَا	رُ	دِل	خُش	دَار
ی	رَح	م	گَر*	نَ	کُ	نَد	مَد	دَ	عِی	خُ	دَا	بِ	کُ
U	-	U	-	U	U	-	-	U	-	U	-	U	-
مَفَاعِلُنْ	مَفَاعِلُنْ	مَفَاعِلُنْ	مَفَاعِلُنْ	مَفَاعِلُنْ	مَفَاعِلُنْ	مَفَاعِلُنْ	مَفَاعِلُنْ	مَفَاعِلُنْ	مَفَاعِلُنْ	مَفَاعِلُنْ	مَفَاعِلُنْ	مَفَاعِلُنْ	مَفَاعِلُنْ

- ۱- اختیار وزنی ابدال در کاربرد یک هجای بلند (خُش) به جای دو هجای کوتاه (بِ کُ) در رکن پایانی (فعلن) ← فعلن
- ۲- اختیار وزنی تبدیل هجای کشیده‌ی پایان مصراع به یک هجای بلند (دار - U ← -)
- * در هجای هفتم مصراع نخست و هجای چهارم مصراع دوم اختیار زبانی حذف همزه وجود دارد.

پ)

کِی	سِت	کِی	پِی	غَا	م	مَن	بِ	شَه	رِ	شِر	وَالِ	بِ	رَد
یَک	سُ	خَ	نَز*	مَن	بِ	دَالِ	مَر	دِ	سُ	خَن	دَالِ	بِ	رَد
-	U	U	-	-	U	-	-	U	U	-	-	U	-
مَفْتَعِلُنْ	مَفْتَعِلُنْ	مَفْتَعِلُنْ	مَفْتَعِلُنْ	مَفْتَعِلُنْ	مَفْتَعِلُنْ	مَفْتَعِلُنْ	مَفْتَعِلُنْ	مَفْتَعِلُنْ	مَفْتَعِلُنْ	مَفْتَعِلُنْ	مَفْتَعِلُنْ	مَفْتَعِلُنْ	مَفْتَعِلُنْ

- اختیار زبانی قلب با جابه‌جایی هجاهای کوتاه و بلند در هجاهای ۸ و ۹ مصراع نخست که مفتعلن را تبدیل به مفاعِلن کرده است.
- * در هجای چهارم مصراع دوم اختیار زبانی حذف همزه به کار رفته است.

پایه‌های آوایی	نخ و ت با			خر شد
نشانه هجایی	- - U -			- - [UU] -
وزن	فاعلاتن (فعلاتن)	فعلاتن	فعلاتن	فع لن (فعْلن)

۱

الف) هر خانه جدول

ب) آوردن فاعلاتن به جای فعلاتن در رکن اول
ابدال (در هجای ماقبل آخر مصراع دوم / یا رکن آخر مصراع دوم)

۲

امکان حذف همزه (قلب)

در پایه آوایی یا رکن اول مصراع اول (هر آن = ه ران)
در پایه آوایی یا رکن سوم مصراع دوم یا رکن هفتم (آ گر ک لا: مفاعِلن مفتعلن)

۳

الف) ۱ (ص ۸۷)

نشانه‌های هجایی	- U - U	- U - U	- - U U	- -
-----------------	---------	---------	---------	-----

ب) ابدال (ص ۸۷) - بلند بودن هجای پایان مصراع (ص ۸۳)

۴

الف) وزنی (ص ۸۴)

ب) زبانی (ص ۵۰)

۵

مفتعلن یا - U U - / و مفاعِلن یا U - U - (درس ۸ ص ۸۶)

۶

در رکن آخر مصراع اول یا (د و لی) UU - آمده که در رکن آخر مصراع دوم به (شا نَست) - - تبدیل شده است. (درس ۸ ص ۸۵)

۷

گزینۀ الف (درس ۸ ص ۸۴)

۸

الف) ک / سَع / د / یَز / پ / ی / ج / نا / ب / رَف / ت / ج / ن / داخ (درس ۸)

ب) بلند بودن هجای پایانی مصراع یا اختیار شاعری وزنی (درس ۸ ص ۸۳)

پ) ابدال (درس ۸ ص ۸۴)

۹

الف) مفاعِلن فعلاتن مفاعِلن فعلن (ص ۹۳) ب) ابدال (ص ۸۵)

الف) تقطیع هجایی مصراع اول	م ن د ا ن م	ب ن گ ا ه	ت چ را زی	س ت ن هان
ب) نشانه‌های هجایی مصراع اول	- - U f	UU -	UU - -	UU -
الف) تقطیع هجایی مصراع دوم	ک م نا را	ز ت وان دی	د ن گف تن	ن ت وان
ب) نشانه‌های هجایی مصراع دوم	UU - -	UU - -	UU - -	UU -
ج) وزن بیت	فعلاتن	فعلاتن	فعلاتن	فعلن

۱۰

د) اختیار وزنی آوردن فاعلاتن به جای فعلاتن در مصراع اول

۱۱

ا) ابدال در رکن پایانی مصراع دوم (می‌خواست) / ۲) هجای بلند پایانی در هر دو مصراع (ماست، خواست) (ص ۸۷) (ذکر یک مورد کافی است)

الف) تقطیع هجایی	یا	ر	با	ما	ست	چ	حا	جَت	کِ	زِ	یا	دَت	ط	لَ	بیم
ب) نشانه‌های هجایی	-	U	-	-	U	U	-	-	U	U	-	-	U	U	~~U~~ -
الف) تقطیع هجایی	دو	لَ	تِ	صَح	بِ	تِ	آن	مو	نِ	سِ	جان	ما	را		بَس
ب) نشانه‌های هجایی	-	U	~~U~~ -	-	U	U	-	-	U	U	-	-	-	-	-

۱۲

الف) تقطیع هجایی

ب) نشانه‌های هجایی

ج) فعلاتن (فاعلاتن) فعلاتن فعلن (فعلن)

د) هجای پایان مصراع بلند است یا ابدال یا آوردن فاعلاتن به جای فعلاتن اوّل مصراع (ص ۸۷)

۱۳ الف یا تغییر کمّیت مصوّت (ص ۲۸ و ۵۰ و ۸۵)

ب) همسان دولختی (ص ۸۷)

الف) ناهمسان

۱۴

	تُ	با	خُ	دا	یِ	خُ	دن	دا	ز	کا	رُ	دل	خُش	دار
	U	-	U	-	U	U	-	-	U	-	U	-	-	~~U~~ -
	کِ	رَح	م	گَر	نُ	کُ	نُد	مُد	دَ	عِی	خُ	دا	بِ کُ	نُد
	U	-	U	-	U	U	-	-	U	-	U	-	UU	-

۱۵

الف) تقطیع هجایی

ب) نشانه‌های هجایی

ج) مفاعِلن فعلاتن مفاعِلن فَعْلن (فع لن)

د) ۱- اختیار وزنی ابدال در کاربرد یک هجای بلند (خُش) به جای دو هجای کوتاه (ب ک) در رکن پایانی (فعلن = فع لن) ۲-

اختیار وزنی تبدیل هجای کشیده پایان مصراع به یک هجای بلند. (ذکر یک مورد کافی است) (ص ۸۷)

۱۶ هجای کشیده در پایان مصراع، تبدیل به هجای بلند می‌شود. (ص ۸۵)

الف) تقطیع هجایی	می	کو	ش ب	هَر	و	رَق	کِ	خا	نی
ب) نشانه‌های هجایی	-	-	UU	-	U	-	U	-	-
الف) تقطیع هجایی	کان	دا	نِش	را	تَ	ما	م	دا	نی
ب) نشانه‌های هجایی	-	-	UU	-	U	-	U	-	-

۱۷

ب) نشانه‌های هجایی

الف) تقطیع هجایی

د) مستفعلُ فاعلاتُ فعلن یا مفعولُ مفاعِلن فعولن (ص ۸۵)

ج) ابدال

۱۸ ب) سرو را مانی ولیکن سرو را رفتار نه / ماه را مانی ولیکن ماه را گفتار نیست (ص ۸۳ و ۵۱ و ۵۰)

- UU		-- UU		
		-- UU		
فعلن	مفاعِلن	فعلاتِن	مفاعِلن	ج) وزن

۱۹

(د) ابدال (ص ۸۵)

(ب) قلب (ص ۸۶)

الف) دومین رکن

۲۰

یا د با دان	کِ زِ ما وق	تِ سَ قَر یا	دَنْ کرد
-- U -	-- UU	-- UU	- UU
بِ وِ داعی	دِلِ عَم دی	دِیِ ما شا	دَنْ کرد
-- UU	-- UU	-- UU	- UU
فاعلاتِن (فعلاتِن)	فعلاتِن	فعلاتِن	فعلن

۲۱

الف) تقطیع هجایی

ب) نشانه‌های هجایی

ج) وزن (فاعلاتن (فعلاتن، فعلاتن، فعلن) (ص ۸۴)

رکن پایانی مصراع دوم (ص ۸۵)

۲۲

وزنی ۰/۲۵

۲۳

دِ	لَم	شِ	گَس	تِ	تْ	رَز	شِ	شِ	هَا	یِ	شَه	رِ	شْ	مَاسْت
شِ	گَس	تِ	بَا	دِ	کِ	سِی	کِیْنِ	چِ	نِی	نِ	مَاکِ	مِی	خَاسْت	-
U	-	U	-	U	U	-	-	U	-	U	-	U	-	-
مفاعِلن				فَعْلَاتْن				مفاعِلن				فَعْلن		

- ۱- اختیار زبان حذف همزه در هجای هفتم مصراع نخست
- ۲- اختیار وزنی در تبدیل هجای کشیده ی پایان مصراع نخست به هجای بلند
- ۳- اختیار وزنی ابدال و تبدیل دو هجای کوتاه (رِ شْ) به یک هجای بلند (مِی) در رکن پایانی مصراع دوم (فعلن — فعلن)
- ۴- اختیار وزنی در تبدیل هجای کشیده‌ی پایان مصراع دوم به هجای بلند

(ب)

مَنْ	نْ	دَا	نَمْ	بِ	نِ	گَا	هَ	تْ	چِ	رَا	زِی	سَتْ	نْ	هَاکِ
یِ	مِ	نَاکِ	رَا	زِ	تْ	وَالِکِ	دِی	دَ	نْ	گُف	تَنْ	نْ	تْ	وَالِکِ
U	U	-	-	U	U	-	-	U	U	-	-	U	U	-
فَعْلَاتْن				فَعْلَاتْن				فَعْلَاتْن				فَعْلن		

- ۱- اختیار وزنی آوردن «فاعلاتن» به جای «فعلاتن» در رکن نخست مصراع نخست
- ۲- اختیار زبانی بلند تلفظ کردن مصوّت کوتاه پایان کلمه (کسره‌ی اضافه) در هجای هشتم مصراع نخست
- ۳- اختیار زبانی حذف همزه در هجای سوم مصراع دوم

دی	گر	د	لم	ه	وا	ی	س	رو	دَن	ن	می	ک	نَد
تَن	ها	ب	ها	ن	ی	د	ل	ما	دَر	گ	لو	ش	کست
-	-	U	-	U	-	U	U	-	-	U	-	U	-
مفعول				فاعلات				مفاعیل				فاعلن	

۱- اختیار زبانی بلند تلفظ کردن مصوت کوتاه (کسره‌ی اضافه) در هجای ششم مصراع دوم

۲- اختیار وزنی در تبدیل هجای کشیده هجای پایانی مصراع دوم به هجای بلند

پایه‌های آوایی بیت به صورت «مستفعلن مفاعل مستفعلن فعل» نیز قابل تفکیک است، اما در علم عروض، برای وزن نخست نام‌گذاری می‌شود.

(ب)

مَن	بِ	زَ	بَا	نِ	أَشْ	كِ	خُدْ	مِی	دَ	هَ	مَت	سَ	لَا	مُ	تْ
بَر	سَ	رِ	آ	تْ	شِ	دِ	لَمْ	هَمْ	چُ	زَ	بَا	نِ	مِی	رَ	وِی
-	U	U	-	U	-	U	-	-	U	U	-	U	-	U	-
مفتعلن				مفاعِلن				مفتعلن				مفاعِلن			

۱- اختیار وزنی در تبدیل هجای کوتاه پایانی مصراع نخست به هجای بلند

۲- اختیار زبانی بلند تلفظ کردن مصوت کوتاه (کسره‌ی اضافه) در هجای ششم مصراع دوم

یا	ر	با	ما	ست	چ	حَا	جَت	ک	ز	یا	دَت	ط	ل	بیم
دَو	ل	ت*	صَح	ب	ت	ءِکَر	مُو	ن	س	جَاکَر	ما	را	بَس	-
-	U	-	-	U	U	-	-	U	U	-	-	U	U	-
فاعِلَاتُن				فَعِلَاتُن				فَعِلَاتُن				فَعِلُن		

۱- اختیار وزنی کاربرد فاعلاتن به جای فعلاتن در دو رکن نخست هر دو مصراع

۲- اختیار وزنی ابدال در آوردن یک هجای بلند (را) به جای دو هجای کوتاه (ط ل) در رکن پایانی مصراع دوم (فعلن ← فعلن)

۳- اختیار وزنی بلند بودن هجای کشیده‌ی پایان مصراع نخست (بیم - U ← -)

* در هجای سوم مصراع دوم، اختیار زبانی بلند تلفظ کردن مصوت کوتاه وجود دارد.

ب؟؟

با	ک	گو	یم	ب	ج	ها	مح	زم	کو
چ	خ	بر	گو	یم		با	بی	ب	را
U	U	-	-	U	U	-	-	U	-
فَعْلَاتْنِ	فَعْلَاتْنِ	فَعْلَاتْنِ	فَعْلَاتْنِ	فَعْلَاتْنِ	فَعْلَاتْنِ	فَعْلَاتْنِ	فَعْلَاتْنِ	فَعْلَاتْنِ	فَعْلَاتْنِ

۱- اختیار وزنی «فاعلاتن» به جای «فعلاتن» در رکن اول مصراع نخست

۲- اختیار وزنی ابدال و آوردن یک هجای بلند (یم) به جای دو هجای کوتاه (ب ج) در رکن دوم مصراع دوم (فعلاتن) ←
(مفعولن)

۳- اختیار وزنی ابدال و آوردن یک هجای بلند (زم) به جای دو هجای کوتاه (خ ب) در رکن آخر مصراع نخست (فعلن) ←
(فعلن)
(ب)

ب	و	فا	ی*	د	ل	من	نا	ل	ب	را*	ری	د	ج	نانک
چن	ب	ر*	این	ف	ل	ک*	شع	و	ذ	گر	بگ		شا	ید
U	U	-	-	U	U	-	-	U	U	-	-	U	U	-
فَعْلَاتْنِ	فَعْلَاتْنِ	فَعْلَاتْنِ	فَعْلَاتْنِ	فَعْلَاتْنِ	فَعْلَاتْنِ	فَعْلَاتْنِ	فَعْلَاتْنِ	فَعْلَاتْنِ	فَعْلَاتْنِ	فَعْلَاتْنِ	فَعْلَاتْنِ	فَعْلَاتْنِ	فَعْلَاتْنِ	فَعْلَاتْنِ

۱- اختیار وزنی تبدیل رکن فعلاتن به فاعلاتن در رکن نخست مصراع دوم

۲- اختیار وزنی ابدال در تبدیل دو هجای کوتاه (د ج) به یک هجای بلند (شا) در رکن پایانی مصراع دوم (فعلن) ← (فعلن)
۳- در هجاهای پایانی هر دو مصراع، هجای کشیده به هجای بلند تبدیل شده است.
* در هجای چهارم مصراع نخست، اختیار زبانی تبدیل مصوت کوتاه (کسره‌ی اضافه) به بلند وجود دارد.
* در هجای یازدهم مصراع دوم، اختیار زبانی حذف همزه وجود دارد.
* در هجاهای سوم و هفتم مصراع دوم، اختیار زبانی تبدیل مصوت کوتاه به بلند (کسره‌ی اضافه) وجود دارد.

۲۸ در هجای آخر هر مصراع و در پایان نیم‌مصراع اوزان دولختی از نوع دوری. این اختیار، وزنی و نام آن، بلند تلفظ کردن هجای پایانی است.

۲۹ اختیارات زبانی موجب تغییر در وزن نمی‌شود، اما اختیار وزنی امکان تغییراتی کوچک در وزن را فراهم می‌کند. اختیار زبانی قابلیت‌هایی در تلفظ برای شاعر فراهم می‌سازد، در حالی‌که اختیار وزنی به وزن و آهنگ و ترکیب پایه‌های آوایی شعر مربوط می‌شود.

دَس	ت	دَر	دا	م	ن	مُو	لا	زَد	دَر
کِ	ع	لِ	بِگ	دُ	رُ	ءَز (از)	ما	گِ	دَر
U	U	-	-	U	U	-	-	U	-
فَعْلَاتْن	فَعْلَاتْن	فَعْلَاتْن	فَعْلَاتْن	فَعْلَاتْن	فَعْلَاتْن	فَعْلَاتْن	فَعْلَاتْن	فَعْلَاتْن	فَعْلَاتْن

۱- اختیار وزن در کاربرد «فاعلاتن» به جای «فعلاتن»

۲- اختیار وزنی ابدال در کاربرد یک هجای بلند (زَد) به جای دو هجای کوتاه (مَ گُ) در رکن آخر (فعلن ← فعلن)

(ب)

تُ	بَا	خُ	دَا	ی	خُ	دَن*	دَا	ز	کَا	رُ	دِل	خُش	دَار	
کِ	رَح	م	گَر*	نَ	کُ	نَد	مَد	دَ	عِی	خُ	دَا	بِ	کُ	نَد
U	-	U	-	U	U	-	-	U	-	U	-	U	U	-
مَفَاعِلُن	مَفَاعِلُن	مَفَاعِلُن	مَفَاعِلُن	مَفَاعِلُن	مَفَاعِلُن	مَفَاعِلُن	مَفَاعِلُن	مَفَاعِلُن	مَفَاعِلُن	مَفَاعِلُن	مَفَاعِلُن	مَفَاعِلُن	مَفَاعِلُن	مَفَاعِلُن

۱- اختیار وزنی ابدال در کاربرد یک هجای بلند (خُش) به جای دو هجای کوتاه (بِ کُ) در رکن پایانی (فعلن ← فعلن)

۲- اختیار وزنی تبدیل هجای کشیده‌ی پایان مصراع به یک هجای بلند (دار - U ← -)

* در هجای هفتم مصراع نخست و هجای چهارم مصراع دوم اختیار زبانی حذف همزه وجود دارد.

(پ)

کِی	سِت	کِ	پِی	غَا	م	مَن	بِ	شَه	رِ	شِر	وَالِ	بِ	رَد
یَک	سُ	خَ	نَز*	مَن	بِ	دَالِ	مَر	دِ	سُ	خَن	دَالِ	بِ	رَد
-	U	U	-	-	U	-	-	U	U	-	-	U	-
مَفْتَعِلُن	مَفْتَعِلُن	مَفْتَعِلُن	مَفْتَعِلُن	مَفْتَعِلُن	مَفْتَعِلُن	مَفْتَعِلُن	مَفْتَعِلُن	مَفْتَعِلُن	مَفْتَعِلُن	مَفْتَعِلُن	مَفْتَعِلُن	مَفْتَعِلُن	مَفْتَعِلُن

اختیار زبانی قلب با جابه‌جایی هجاهای کوتاه و بلند در هجاهای ۸ و ۹ مصراع نخست که مفتعلن را تبدیل به مفاعِلن کرده است.

* در هجای چهارم مصراع دوم اختیار زبانی حذف همزه به کار رفته است.

